

AZ ÜRES HORDOZÓ DÍJ

KRÜPL BERNADETT

Bevezetés

Századunk vitathatatlanul a felgyorsult technikai vívmányok kora, melyben az újítások új helyzet elé állítják, s jogfejlesztésre ösztönzik a jogalkotót, túllépve újra meg újra a mindenkori szabályozás kereteit.

Az informatika és a digitalizáció világában, mikor az ember munkája oly sok tekintetben helyettesíthetővé válik, mégis az egyik leginkább szabályozást, gyors reakciót igénylő területe a jognak a szerzői jog, mely a kreatív és helyettesíthetetlen ember, „a szerző szellemi tevékenységéből” fakadó, annak nyomán létrejövő „egyéni, eredeti jellegű” alkotását védi.¹

A szerzőt, munkáját tekintve személyhez fűződő, illetve vagyoni jogok illetik, melyek olykor konkurálnak az abszolút szerkezetű jogviszonyban vele szemben elhelyezkedő közösség érdekeivel, a társadalom tagjainak jogaival, melyek tipikusan olyan második és harmadik generációs jogok, mint a tulajdon, a művészet szabadsága, valamint a kulturális és információs alapjogok.²

Utóbbi századaink felerősödő tulajdoni szemlélete mind élesebben vetette fel a kérdést; mennyiben rendelkezhet az alkotó alkotásával, vannak-e és ha igen, milyen korlátai e jogosultságnak? Másképpen: Korlátozhatók-e jogai a társadalom érdekében, és ha igen, hogyan kompenzálható ez az érdeksérelem?

A technikai újítások, mint pl. a könyvnyomtatás, s ezáltal a felgyorsuló többszörözés, s az ipari forradalom jogi szabályozást tettek szükségessé, s a XVIII. századtól már törvényben rendelkeztek a szerzői jogokról, s azok korlátairól.

A XX. század technikai vívmányai, a többszörözés új formái, különböző kép- és hanghordozók, az internet megjelenése viszont szerzői oldalon támasztott igényt jogi szabályozás iránt, hiszen műveik felhasználási útja sokszor követhetatlenné, az egyedi engedélyezés pedig gyakran lehetetlenné, napjainkra bizonyos tekintetben illúzióvá vált.³

¹ A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Szt.) 1.§ (3) bekezdés.

² LOVAS LILLA JÚLIA: A szabad felhasználások rendszere az Infosoc-irányelv tükrében. *Seminarium* elektronikus folyóirat 5. (ELTE-ÁJK)

³ LONTAI ENDRE – FALUDI GÁBOR – GYERTYÁNFY PÉTER – VÉKÁS GUSZTÁV: *Szellemi alkotások joga*. Budapest: Eötvös József Könyvkiadó, 2008. 14–15.; TATTAY LEVENTE: *Szellemi alkotások joga*.

Hosszas történelmi előzmények után így került bevezetésre a világon elsőként Németországban, 1965-ben az üres hordozó díj (akkori nevén az üres kazetta díj).

Tanulmányom tehát a fent említett két bizonyos tekintetben szembenálló csoport (szerzők és felhasználók) érdekellentétének kiegyenlítéséül, annak legalábbis megkísérléséül szolgáló jogi eszköz, az üres hordozó díj vizsgálatának célját szolgálja. Helyet kap dolgozatom sorai közt annak felderítése, milyen hazai, EU-s és tagállami megoldások élnek most, melyek ezek támadható pontjai és lehetséges alternatívái.

II. Külföldi kitekintés

1. Nemzetközi Egyezmények

Az üres hordozó díj keretszabályai nemzetközi egyezményekben és megállapodásokban, továbbá közösségi normákban (jellemzően irányelv) vonták meg nemzeti szinten a jogalkotó számára a követendő irányvonalat, határokat.

Az alkotások „internacionális”⁴ jellege ehhez igazodó, nemzetközi szinten közelítésre, egységesítésre törekvő oltalmi igényt támasztott. Ennek első, egyetemes jellegű megnyilvánulásai (meghaladva a bilaterális megállapodások által lehetővé tett megoldások korlátozottságát) közt említhetjük a szerzői jogban az 1886-os Berni Unió Egyezményt (BUE) az irodalmi és művészeti alkotások védelméről, melynek során már elhangzott egy, a szerző jogosultságainak közérdek érdekében történő korlátozásra tett javaslat.⁵ Jelentős lépéseknek tekintjük e téren az 1952-ben létrejött Szerzői Jogi, valamint az 1961-ben megkötött Római Egyezményt (utóbbi az előadóművészek, a hangfelvétel-előállítók és a műsorsugárzó szervezetek védelméről), mégis dolgozatom tárgyát közvetlenebbül érinti az 1971-ben Genfben a hangfelvételek előállítóinak védelmére, hangfelvételek engedély nélküli sokszorosítása ellen, valamint az 1989-ben az audiovizuális művek nemzetközi nyilvántartásáról szóló szerződés. A Genfi Egyezmény a hangfelvételek egyre növekvő engedély nélküli többszörözése miatt, s az ebből eredő, az alkotókat érő károsodások megelőzése végett szólítja fel a szerződő államokat a helyzet kezelésére.⁶ Az internetre – mely napjainkra a magáncélú másolások és a többszörözés elsődleges színtere – vonatkozó szerzői jogi szabályozás alapja az 1996-os WIPO Szerzői Jogi és Szomszédos Jogi

Budapest: Szent István Társulat, 2009. 20–23.

⁴ LONTAI ET AL. i. m. 16.

⁵ LOVAS i. m. 8.

⁶ 1975. évi 18. törvényerejű rendelet a hangfelvételek előállítóinak védelmére, hangfelvételeik engedély nélküli sokszorosítása ellen létrejött 1971. évi Genfi Egyezmény, preambulum.

Egyezményekben (WCT, WPPT) található, mely a megelőző szerződésekben foglalt jogosultaknak biztosított védelmet nem érinti, legfeljebb megerősíti. A WPPT szabályozza a jogosultak kizárólagos jogait (5–14. cikk), a kivételek és korlátozások körét (16. cikk), továbbá e szerződés is tartalmaz előírásokat a műszaki intézkedésekre vonatkozóan.

A TRIPS Egyezményben (szellemi alkotásokhoz kötődő tulajdonjogok kereskedelmi összefüggéseiről) elsősorban a jogosultak vagyoni jogai nyernek oltalmat. A szellemi alkotások közül a súlyt a gazdaságban kiemelt szerepet betöltő filmekre, számítógépi programokra, adatbázisokra, valamint a szomszédos jogokra helyezi, s különös figyelmet szentel az alkotásokkal kapcsolatos kalózkodások, bitorlások visszaszorítására, valamint egyes eljárási kérdésekre.⁷

2. Szabályozás az Európai Unióban

Az Európai Közösség is felismerte annak szükségességét, hogy a gazdasági és társadalmi kohéziót elősegítő közösségi szabályozás mellett a tagállami közeledések érdekében olyan jogi szabályozással is az egységesülést szolgálják, mint pl. a szellemi alkotások joga, kivált, hogy az utóbbi évtizedekben e területnek jelentős, s talán egyre jelentősebb gazdasági értéket képviselő vonzata is van, tekintettel annak tulajdon-jellegű felfogására, kereskedelmére, felhasználására.

A jogalkotás szabályozását tekintve azt látjuk, hogy e tevékenységet a tagállamokkal megosztott hatáskör elve szerint végzi. A jogharmonizáció is csupán egyes részterületekre terjed ki, s azokat irányelvek tartalmazzák.

Ezek közül e helyütt a Tanács és a Parlament 2001/29/EK irányelvének (Infosoc a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak az információs társadalomban történő harmonizálásáról) szentelek kiemelt figyelmet, hiszen ebben szabályozták átfogóan közösségi szinten a szabad felhasználások körét valamint kereteit, törekedve a nemzeti jogokban rejlő disszonanciák és a jogbizonytalanság felszámolására.

Már az Infosoc irányelv első sorai közt utalást találunk a szellemi alkotások belső piacra gyakorolt súlyára. E norma benne foglalt célja az információs társadalom fejlődésének elősegítése, a nemzeti jogokban oly különböző szabályozási struktúrák harmonizációja, közelítése, ezáltal a jogbiztonság növelése, összességében tehát egy közösségi szintű, átfogó és rugalmas szabályozás megteremtése.

Az irányelv szabályozási körét tekintve a következő sarokpontokat emelhetjük ki: rendelkezik a szerzőknek biztosított kizárólagos jogokról, az ezek alól

⁷ TATTAY i. m. 65.

engedett kivételekről és korlátozásokról, a hatásos műszaki intézkedésekről, valamint a jogkezelési adatok védelméről.⁸

Az irányelv rendelkezik arról, hogy a tagállamok biztosítani kötelesek a szerzők számára a többszörözés engedélyezésének, ill. megtiltásának, a művek nyilvánossághoz közvetítésének, hozzáférhetővé tételének, terjesztésének kizárólagos jogát. Az 5. cikk tartalmazza e kizárólagos jogosultságok alóli kivételeket és korlátozásokat, meghatározza a szabad felhasználások körét és feltételeit, melynek körében bizonyos mértékű választási lehetőséget biztosít a tagállami jogalkotók számára, mikor az 5. cikkben kötelező és további nem kötelező eseteket határoz meg.

A szabad felhasználás e helyütt (5. cikk) felsorolt esetei az annak részét képező (5) bekezdésben meghatározott ún. „háromlépcsős teszt” (Three-Step-Test) feltételeinek teljesülésekor alkalmazhatók. Ennek gyökereit egészen a BUE, TRIPS és a WCT egyezményekig visszavezethetjük, ám nem mind három (előfordul, hogy csak kettő) egymásra épülő lépcsőt tartalmaz.⁹ Egy generálklauzula erejével hivatott biztosítani a szerzői jogi jogosult érdekeit a felhasználásokkal szemben. E feltételrendszer elemei az irányelv szerint, hogy ezek a kivételek és korlátozások

- a) kizárólag olyan különös esetekben alkalmazhatók, amelyek
- b) nem sérelmesek a mű, vagy más védelem alatt álló teljesítmény rendes felhasználására,
- c) és indokolatlanul nem károsítják a jogosult jogos érdekeit.¹⁰

A három lépcsős vizsgálata egy adott kérdésben sorra szükséges, együttes teljesülésük fennállásával valósul meg a szabad felhasználás esete.

A „különös eset” kritériumát tekintve a szakirodalomban kétféle értelmezés elterjedt. Utalhat pusztán arra, hogy a korlátozást nem lehet kiterjesztően értelmezni (ezáltal széles terű korlátozásokat ne lehessen lehetővé tenni), de érthetünk rajta pontosan körülhatárolt eseteket. Egyesek szerint azért kivételesek a korlátozások, mert közérdekű megfontolással indokolhatók. Bármely értelmezés valóságának is adunk helyt, a körülmények fennállása vizsgálatot igényel, s ha eléri a rendes felhasználást, az eset „különleges” minősítése megszüntetendő. E lépcső a legalapvetőbb kritérium, a másik kettő feltételezi ezt; azok csak ennek teljesülése esetén vizsgálandók.

A második lépcsőben foglalt „rendes felhasználás sérelme” akkor valósul meg, ha az adott korlátozás a jogosult tényleges vagy potenciális bevételi for

⁸ LOVAS i. m. 11.

⁹ GYENGE ANIKÓ: A szerzői jogok korlátozásának általános szabályai: a három lépcsős teszt és értelmezése. *Jogtudományi Közlöny*, 2006. május, 176.

¹⁰ 2001/29/EK irányelv, 5. cikk (5) bekezdés.

rását befolyásolja hátrányosan, s ez az adott műtípus össz-felhasználásán belül jelentős arányú, továbbá a rendes felhasználással versenyezni képes.

A „jogosult érdekeinek indokolatlan károsítása” kritérium tekintetében jogosult mögött értendő személyi kör az irányelv tükrében egyaránt magában foglalja úgy a szerzőket, mint a szomszédos jogi jogosultakat (utóbbiakat csak a vagyoni jogok tekintetében). A „jogos érdek” kifejezés vizsgálatakor a Szerzői Jogi Szakértő Testület felhívta a figyelmet arra, hogy ezt nem a szerző megítélése szerint önmagában, hanem mások érdekeinek egyidejű mérlegelésével kell értelmezni.¹¹ Figyelembe vehető az a körülmény is, hogy ezek az érdekek az adott állam gazdasági körülményeinek, kulturális tradícióinak és a társadalmi szokásainak megfelelnek.

Az érdeksérelem a mű felhasználásával egyidejűleg, a szerzőnél fellépő kieső ellenértékhez, érvényesíthetősége lehetetlenségéhez köthető, míg ennek indokolatlan jellege a megfelelő anyagi ellentételezés hiányát feltételezi, vagyis ha indokolatlan kiesést okoz a jogosult bevételeiben. Az ebből fakadó sérelem elkerülésének lehetséges kompenzáló eszköze a díjfizetés.

1. Az üres hordozó díjra vonatkozó alapvetések az irányelvben

Az irányelv preambulumban felhívja a tagállamokat arra; teremtsék meg belső viszonyukban annak lehetőségét és kereteit, hogy a szerzők munkájuk felhasználásáért megfelelő díjazásban részesüljenek abból a célból, hogy ez az anyagi ellentételezés hozzásegítse őket tevékenységük folytatásához, valamint a befektetés kielégítő mértékű megtérüléséhez.¹² A továbbiakban szűkíti, pontosítja a díjazás egy esetkörét, s a kivételek vagy korlátozások egyes eseteiben a jogosultaknak az eset sajátos körülményeinek figyelembevételével tagállami részletszabályozás útján meghatározott, méltányos ellentételezést ír elő. E szabályok járulékos szerepet töltenek be az irányelv tényleges rendelkező szakaszai mellett.

A vonatkozó normák elsősorban azokra az esetekre vonatkoznak, mikor az egyedi engedélyezés lehetetlenségéből fakadóan a jogosult ellenértékhez jutása kétséges. Ilyen esetekben a művet ténylegesen, minden tekintetben ellentételező abszolút, teljes megtérülés helyett legfeljebb az irányelvben „megfelelő” vagy „méltányos”-ként jellemzett díjhoz juthat a szerző, vagy szomszédos jogi jogosult. A *megfelelő* díj abban áll, hogy hűen tükrözi a felhasználás mérté-

¹¹ FODOR KLAUDIA FRANCISKA: A digitális magáncélú másolás kompenzációjának lehetőségei. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2009. augusztus 77. idézi a Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményét: A jogellenes forrásból történő másolás kérdése. Ügyszám: SZJSZT 17/2006.

¹² 2001/29/EK irányelv, (10) bekezdés.

két (appropriate reward), míg *méltányosság* (fair compensation) hozzávetőleg igazságos voltát követeli meg. A fair mérték tekintetében az irányelv úgy fogalmaz, hogy a körülmények értékelésénél – mely a tagállamok feladata a viszonyítási alap meghatározásával együtt¹³ – alkalmazható szempont lehet a jogosultaknál az érintett cselekmény miatt felmerülő esetleges *kár* mértéke.¹⁴ A közösségi norma szóhasználatát e ponton számos kritika éri, hiszen a „kár” fogalma nyitva marad, annak jelentését, határait nem adja meg, pedig ez a tagállami szabályozások összhangjához elengedhetetlen volna. Végül, a megtérülés kielégítő volta abban mérhető, hogy ez mennyi időn belül valósul meg, milyen mértékben teszi lehetővé a jogosult részére a továbbbalkotást.

Az irányelv a továbbiakban meghatározott művek magáncélú többszörözésének egyes fajtái tekintetében e jog alól a kivételek, illetve korlátozások megállapításának kereteit is megadja. Az 5. cikk felsoroló rendelkezéseihez azonban szervesen kapcsolódik a három lépcsős teszt, valamint a preambulumban említett szempontok. Az említett kivételek és korlátozások közé sorolja az 5. cikk (2) a) pontja a papíron, vagy hasonló hordozón, valamely fotómechanikai vagy ehhez hasonló eljárással végzett többszörözést. Ugyanezen bekezdés b) pontjában pedig a bármely hordozóra természetes személy által magáncélra, kereskedelmi célt közvetlenül vagy közvetve nem szolgáló többszörözést, természetesen az azzal a megkötéssel, hogy a jogosultak megfelelő díjazásban részesüljenek.¹⁵ A „hasonló hordozó” alatt értendő bármely anyagi hordozó, mely a többszörözés folyamatában segítséget nyújt, vagy az ennek eredményeképp létrejött mű tartalmának tárolására alkalmas.

A felvázolt rendszer zártságát – mely a felsorolás taxatív jellegében nyilvánul meg – megtöri az 5. cikk (3) bekezdésének o) pontja, vagyis a különleges eset kritériumának meghatározását is átengedi bizonyos keretek között a tagállamoknak, mikor úgy rendelkezik, hogy meghatározott feltételek szemelőtt tartásával „a tagállamok más, kisebb jelentőségű felhasználást is lehetővé tehetnek, amennyiben a nemzeti jogban már léteznek ezek a kivételek és korlátozások”.

3. Tagállami megoldások

Az irányelv rendelkezései mellett és ellenére, az Európai Unió tagállamaiban nem egységes a magáncélú másolás, de még a szabad felhasználások szabályozása sem, mivel megengedi, hogy azok megtartsák kódexeikben az addig is hatályban lévő szabad felhasználási típusokat.

¹³ A tagállamok törvényi szabályozása révén a díj tulajdonképp alanyi jogi erővel bír.

¹⁴ 2001/29/EK irányelv, preambulumban (35) bekezdés.

¹⁵ 2001/29/EK irányelv, 5. cikk (2) bekezdés a), b).

E sokszínű kép megjelenítése, érzékeltetése céljából a következőkben rövid kitekintést nyújtok néhány, a fent említett kategóriákat képviselő tagállam megoldásairól, mely adott esetben segítségül szolgálhat egy hatékonyabb szabályozási struktúra létrehozásához.

Elsőként Franciaországot említeném, mely az uniós irányelvet végeredményben 2006-ra ültette át jogrendszerébe. A CPI (Code de la Propriété Intellectuelle) jelenlegi normái megfelelnek az irányelvben támasztott követelményeknek, köszönhetően talán annak is, hogy rendelkezéseinek egy része módosítás nélkül is megfelelt az ott megkövetelteknek. Ilyen pl. a kizárólagos szerzői jogok köre.¹⁶ A magáncélú másolás egyes lehetőségeire is lehetőség volt, s az ehhez rendelt közös jogkezelés kapcsán felmerülő technikai kérdések már korábban szabályozást nyertek, így ilyen szervek ellátták addigra a nekik rendelt feladatot. Az irányelvből átültetett háromlépcsős teszt mind a digitális, mind pedig a reprográfiai másolások tekintetében alkalmazandó szabály.¹⁷ Az egyes díjfizetési módok között megtalálható volt, s a mai napig az az üres hordozó díj, melyet egy korábbi ellentételezést – mely megvalósulhat pl. egyedi engedélyezés, így egyéni érdekérvényesítés – követően újra követelni, illetve ilyen igényt érvényesíteni nem lehet. A francia jogalkotó az előírtaknak megfelelően megköveteli a díj megállapításánál a hatékony műszaki intézkedések figyelembevételét.¹⁸

Németország a két kosaras módszerrel 2006-ra fejezte be az irányelv jogrendjébe történő átültetését. A magáncélú másolás lehetőségét természetes személy előtt nyitja meg, annyiban, amennyiben e tevékenysége nem szolgálja közvetlenül vagy közvetve jövedelemszerzés célját. A magyar szabályozással ellentétben, nevesítette a jogalkotó szerzői jogi törvényében (dUrhG – Urheberrechtsgesetz), hogy a nyilvánvalóan jogellenes példányról történő másolatkészítés nem tartozik e körbe. (Szabályozásukban nem tartják külön kiemelendő elemnek, hiszen ez amúgy is a jogosult kizárólagos jogait sérti, így a jogellenes magáncélú másolás nem lehet megengedett sem szabad felhasználásként, sem a jogdíjigényre való korlátozás alapján.)¹⁹ Normái tartalmazznak rendelkezéseket mind a reprográfiai, mind az üres hordozó díjra vonatkozóan; utóbbi megfizetésére a kép- és hangfelvétel többszörözésére alkalmas készülék, valamint kép- és hanghordozók előállítója és forgalmazója köteles. Ám a kompenzációs rendszer fennmaradó kettőssége miatt a jogdíjjal ellentételezett és közös jogkezelő útján érvényesített szabad felhasználások mellett az egyedi szerződési szabadság is domináns szerephez jut. Az átültetés második lépése

¹⁶ GUIDO WESTKAMP: *The Implementation of Directive 2001/29/EC in the Member States*. 2007. 207.

¹⁷ WESTKAMP i. m. 209.

¹⁸ WESTKAMP i. m. 214.

¹⁹ LOVAS i. m. 28.

következtében a jogdíjakat egy minimumdíj kivételével már nem törvényileg, hanem a felek szabad megállapodása alapján határozzák meg.²⁰

Az Egyesült Királyság jogalkotói az irányelvet végeredményben 2003-ra ültették át a szerzői jogi törvényébe (CPDA – Copyright Patent and Designs Act, 1988). A tagállamok között az Egyesült Királyság tulajdonképpen egyfajta kivételt képez tekintetben, hogy a norma követelményei és iránymutatási dacára a kontinentális rendszerekben ismert jogdíjak, így az üres hordozó díj is a kompenzáció máig ismeretlen formái.²¹ A magáncélú másolás irányelvben foglalt kivétel jellegű lehetőségeit az ott rögzített formában a common law rendszer nem vette át, s a gyakorlatban egyébként létező szabad felhasználások köre sem nyert taxatív felsorolást törvényükben, hanem ennél szélesebb körben a szerzői jogok korlátozásának lehetőségét a fair dealing/ fair use fogalma foglalja magában, mely a megengedett felhasználások kereteit fekteti le úgy, hogy a cselekmények körének bővítésére a joggyakorlatnak lehetősége nyílik. A jogalkotó (ebből következően) a három lépcsős tesztet sem ültette át.²² Ennek ellenére a copyright lehetővé teszi a műveken cselekmények végzését, így felhasználását, ám a felhasználások kivételesen szerzői jog korlátai alá eshetnek.²³ Az egyének meghatározott célú, ésszerű arányú másolása tehát megengedett, s az ily módon engedélyezett cselekmény nem von maga után kompenzációs kötelezettséget, kereskedelmi célt azonban a szabályozás szerint sem szolgálhat. Bizonyos felhasználási modellek létrehozását, felhasználások engedélyezését, s az ezért fizetendő ellenérték beszedését szolgálja az 1983 óta létező CLA (Copyright Licensing Agency). A kidolgozott felhasználási sémák, modellek kapcsán felmerült vitás ügyeket, ha az engedélyezés feltételeit érintik, a jogalkotó a Szerzői Jogi Bíróság hatáskörébe utalja.²⁴

Mint ahogy az a fent adott áttekintésből is kitűnik, az irányelv bizonyos kulcsfontosságú elemeire nézve (pl. kivételek és korlátozások körének a közösségi kereteknek megfelelő szabályozása) a tagállami szerzői jogi törvények hasonló rendelkezéseket tartalmaznak. Ezzel együtt az is nyilvánvaló, hogy a megoldások az esetleges hasonlóságok ellenére is igen különbözőek, gondolkunk akár csak az egyes, a tagállamok választására bízott kivételek és korlátozások típusaira, vagy a három lépcsős tesztre. Az eltérések adta szabályozási, s értelmezési különbségek, s az ennek következtében fennálló tagállamok közti szakadék a rohamos technikai fejlődéssel, s az így figyelembe nem vett újraszabályozásra váró kérdésekkel megfelelő gyors közösségi reakció hiányában

²⁰ LOVAS i. m. 83.

²¹ WESTKAMP i. m. 447.; A szerzői jogi törvény (CPDA – Copyright Patent and Designs Act, 1988).

²² WESTKAMP i. m. 443.

²³ CPDA 7. sec. 16.

²⁴ WESTKAMP i. m. 447.

további távolodásra ad lehetőséget, megkérdőjelezvén az irányelv eredeti célját: a tagállamok közeledésének elősegítését.

III. A hatályos szabályozás Magyarországon

1. Általában

A hatályos szerzői jogi törvényben (Szt.) foglalt szabályozás révén a jogalkotó megteremti annak lehetőségét, hogy veszteségük legalábbis egy részéért a szerzők illetve a velük egy tekintet alá eső személyek műveik magáncélú másolására tekintettel megfelelő kompenzációhoz jussanak. Ennek érdekében díjazást ír elő. Ezt szolgálja üres kép- és hanghordozók esetén az ún. üres kazetta vagy üres hordozó díj, melyet a tényleges felhasználástól függetlenül, e felhasználás lehetőségének megteremtésére tekintettel kell megfizetni. A magyar szabályozás a szabad felhasználások körében határozza meg azokat a különleges eseteket, melyekben a kizárólagos jog korlátozása megengedett. E szakaszok között (33–41. §) többhelyütt találunk az irányelvből közvetlenül átültetett rendelkezéseket.

A törvény (az irányelvben kivételek és korlátozások felsorolására emlékeztető módon) taxatív felsorolja (34–41. §) a szabad felhasználás lehetséges „különleges eseteit”, s ezekhez rendeli a három lépcsős teszt további két fokát. A magyar szabályozás az irányelvhez képest szűkíti a szabad felhasználások lehetőségeinek körét annyiban, hogy további járulékos feltételként előírja a tisztesség követelményét. (Bár e feltétel külön szerepeltetése nélkül, a Ptk.-ban foglalt generálklauzula következtében is fennállna.)

Az üres hordozó díjra vonatkozó konkrét törvényi rendelkezéseket az Szt. 20. § tartalmazza. A közösségi szabályozásban az előírt „megfelelő” és „mértányos” díjazás tekintetében az említett átalánydíjban biztosít ellenszolgáltatást a jogosultaknak. Az e jogdíjjal terhelt eszközökkel és hordozókra való másolás tehát törvényi engedély alapján lehetséges, vagyis legitimál olyan felhasználásokat, melyek egyébként tiltottak lennének az egyedi engedélyezés kizárólagosságának rendszerében, mégsem teszi tisztességgé azokat, melyek egyébként is tisztességtelennek minősülnek.

2. A magáncélú másolás

A többszörözés engedélyezésének joga a szerzői jog egyik legrégibb intézménye, s hatályos szerzői jogi törvényünkben ma is ez a fő szabály. A jogalkotó ez alól szűk körben kivételt enged, ide tartozik a szabad felhasználások, ezen belül is a magáncélú másolások köre, mikor a felhasználás díjtalan, továbbá

nem szükséges hozzá a szerző,²⁵ sem a szomszédos jogi jogosult²⁶ engedélye.²⁷ A jog tehát feladja az egyéni jogérvényesítés lehetőségét a tömegesen elterjedt felhasználások tekintetében,²⁸ a többszörözések e csoportja tehát teljes mértékig jogszerűnek minősül, amennyiben nem jár az eredeti kiadvány másolásvédelmi rendszerének megtörésével.²⁹ A 2001/29/EK irányelv az üres hordozók igénybevételével végzett magáncélú másolás tekintetében (a kivételek és korlátozások közt) lehetővé teszi bármely hordozóra magánszemély által magáncélra, a kereskedelmi célt közvetlenül vagy közvetve sem szolgáló többszörözést azzal a feltétellel, hogy a jogosultak méltányos díjazásban részesülnek.³⁰

A magyar jogszabályok kezdettől fogva igyekeztek bizonyos mértékű mentességet biztosítani az engedélykérés és a jogdíjfizetés általános kötelezettsége alól a művekről otthon, magáncélra másolók számára.³¹ A törvény jelenleg természetes személy számára megengedi, hogy a műről magáncélra másolatot készítsen, ha az közvetve sem szolgálja jövedelemszerzés- vagy fokozás célját.³² Az engedmény alól főként tárgyi kivételeket sorol fel (pl. építészeti mű, szoftver³³ stb.), de nem minősül szabad felhasználásnak az sem, ha más személlyel készíttetnek a műről másolatot számítógépen, illetve elektronikus adathordozóra, függetlenül attól, hogy ez magáncélra történik-e. Ez ugyanis fokozná a jogsértés veszélyét.

A magáncél fogalmát sem az irányelv, sem a törvény nem határozza meg, így a jogirodalomra hárult a feladat, hogy definiálja, legalábbis körvonalakat adjon neki a jogbizonytalanság elkerülése érdekében. Gyertyánfy Péter értelmezésében „a magáncél átfogja a magán és személyes, belső felhasználási célú másolást, mindazt, ami a saját vagy a széles ismeretségi kör műélvezetét szolgálja, ideértve a nem magánszemély jogalanyok alkalmazottainak, tagjainak műélvezetét is”.³⁴ Elsősorban a privát szférában történő azon felhasználások sorolhatók ide, melyek nem irányulnak közvetlenül haszonszerzésre. Természetesen nyitva

²⁵ Szjt. 33. § (1) bekezdés.

²⁶ Szjt. 83. § (2) bekezdés.

²⁷ Mindehhez azonban a következő feltételek együttes fennállása szükséges: az e körben végzett felhasználás nem lehet sérelmes a mű rendes felhasználására és indokolatlanul nem károsíthatja a szerző jogos érdekeit; meg kell, hogy feleljen a tisztesség követelményeinek; végül nem irányulhat a szabad felhasználás rendeltetésével össze nem férő célra.

²⁸ FODOR i. m. 70., idézi Lontai Endrét.

²⁹ Nem jelenti már a másolásvédelmi rendszerek megtörését, sem kikerülését a letöltés sem.

³⁰ 2001/29/EK irányelv 5. cikk.

³¹ Kezdetben e másolatok még nem sértették oly nagymértékben a szerzők érdekeit, ellenben nagymértékben segítették a közművelődést.

³² Szjt. 35. § (1) bekezdés.

³³ Szoftverről egy darab biztonsági másolat készítése a termék jogszerű felhasználója számára megengedett.

³⁴ GYERTYÁNFY PÉTER (szerk.): *A szerzői jogi törvény magyarázata*. Complex, 2006.

maradnak olyan további kérdések, mint hogy meddig terjed a saját használat, hol vonható határ a magánszemély magáncélú és szakmai felhasználás közt, mit jelent a haszonszerzés közvetlensége.³⁵

Az ilyen és hasonló, értelmezést igénylő kérdések megválaszolása jogalkotói iránymutatás hiányában a Szerzői Jogi Szakértő Testületre hárul. Kiemelkedő jelentőségűnek mondható a Testület által 2006. május 11-én kiadott szakérői vélemény, melyben a szerzői művek jogellenes forrásból történő többszörözését minősítette a magyar szerzői jogi szabályok alapján. A háromlépcsős teszt tekintetbevételével megállapította, hogy a magáncélú másolás kritériumának megfelelő többszörözés nem lehet szabad felhasználás, amennyiben az nem jogszerű forrásból történik. Ennek oka, hogy össztársadalmi érdekét sért azáltal, hogy nagymértékben megakadályozza, sőt lehetetlenné teszi, hogy a szerző műve felhasználásából megfelelően részesülhessen.³⁶ Így egyes esetekben ugyan a háromlépcsős teszt közvetlen fennálló sérelme nem állapítható meg, mégis a sérelmet a jogsértő forrásból történő magáncélú másolások tömegessége, mint társadalmi jelenség jelenthet közvetetten ilyen sérelmet.³⁷

3. Magáncélú másolás és az internet; másolásvédelem

A szerzői jog történeti alakulását, a megújulást ösztönző hatásokat tekintve az egyik legnagyobb változást az internet 1990-es évekbeli elterjedése hozta magával, mely széleskörű adat- és tartalomszolgáltatása közt magában rejtette már a többszörözés lehetőségét.

A világháló közvetítésével történő (egyébként díjtalan) szabad felhasználás jogszerűsége csak nyilvánosságra hozott művek esetén áll fenn.³⁸ Az MP3 formátum berobbanásával, köszönhetően sajátos adattömörítési elvének, szinte minden digitális adatrögzítésre alkalmas eszközön lehetővé vált hangfelvétel tárolása, nem igényel tehát speciális hordozót.

A technikai védelmi eljárások alkalmazása során felmerült egyik legjelentősebb probléma, hogy az bizonyos mértékű kompatibilitási problémát eredményezhet a lejátszás során, így nem pusztán a többszörözést akadályozhatja a másolásvédelem, hanem akár a hangfelvételek érzékelhetővé tételét is. Erre vonatkozóan mára már többféle eljárást is kifejlesztettek.³⁹

³⁵ FODOR i. m. 72.

³⁶ GYENGE ANIKÓ: Rendkívüli Dokumentációs értékek a YouToube- on, avagy gyűjthetők-e archívumokban illegális forrásból származó művek? *Fehér könyv a szellemi tulajdon védelméről* 2007. 216.

³⁷ GYERTYÁNFI i. m. 205.

³⁸ TATTAY i. m. 209.

³⁹ A SafeAudio szoftver alkalmazásának és hatásának lényege, hogy a lemezt speciális kódokkal

Ezeket a másolásvédelmi eljárásokat a hatásos műszaki intézkedések közé (TPM – technical protection measures) sorolják. Az Európai Unió 2001/29/EK irányelve erre nézve is eligazítást ad; meghatározza a tagállamok számára irányadó szempontokat a hatásos műszaki intézkedések jogrendjükbe történő átültetése esetére. (Ennek ellenére mondhatjuk, hogy a legszignifikánsabb eltéréseket a tagállami szabályozások e téren mutatnak.⁴⁰⁾

A *műszaki intézkedés* olyan technológia, eszköz, vagy alkatrész, mely rendes működése során alapvetően arra szolgál, hogy a művek és más jogi védelem alatt álló teljesítmények tekintetében megakadályozza a jogosultak által nem engedélyezett cselekményeket (célja tehát az olyan jogsértő személyek tevékenységével szembeni védelem, akik rosszhiszeműen sértik meg a jogosult jogait). A jogsértés nem az intézkedés saját célú megkerülésében, hanem abban áll, hogy (ha) az ilyen tevékenységet kifejtő személy olyan szolgáltatást nyújt másnak, mely a jogosultnál jogsérelmet, kárt (elsősorban bevételkiesést) okozhat. Így mondhatjuk, hogy a kizárólag saját érzékelés céljára történő megkerülés nem vonható e jogsértő magatartás körébe.⁴¹⁾

Az informatikai szektor a digitális jogok kezelésére (DRM – Digital Rights Management), s a szerzői jog akképp történő átalakítására motiválja a szerzőket és szomszédos jogi jogosultakat, melyben tágabb szerepük jut a jogaik érvényesítésében, olyannyira, hogy a mű útjának követését, s ez alapján az ellenérték beszedését magukra a jogosultakra bízza. A gyakorlat azonban a hatékonyságába vetett bizalmat megingatja, alkalmazhatósága költséges volta miatt korlátokba ütközik, így a főszabályból kivétel lesz. A tényleges, felhasználáshoz kötődő egyedi engedélyezés és ehhez kapcsolódó egyedi díj beszűkülött lehetőségei felől a megoldások felderített tárházában végeredményben a leginkább járható út a kompenzációt jelentő, érdekegyenlítő, vagy legalábbis közelítő (kompromisszumos) szerepet betöltő üres hordozó díj felé mutat.

4. A közös jogkezelés Magyarországon

A közös jogkezelés legalapvetőbb szabályait Magyarországon az Szjt. határozza meg. Ennek értelmében egy-egy szervezet kizárólagos jogot gyakorol a meghatározott (egyedileg nem gyakorolható) felhasználási területeken.

látják el, így az ezzel a védelemmel ellátott felvétel többszörözése esetén a másolt példányon az eredeti felvétel helyett pusztán zajok hallhatók. A Timing a többszörözést végző szoftver működését akadályozza, így eredményezheti a másolt felvételt ugrálását, vagy a másolóprogram gyakori megállását.

⁴⁰⁾ WESTKAMP i. m. 51.

⁴¹⁾ LONTAI i. m. 122.

Fogalmát a törvény (Szt.) a 85. §-ban adja meg. Ennek fényében a közös jogkezelő szervezet a művek, teljesítmények egyidejű és nagytömegű felhasználása miatt egyedileg nem gyakorolható szerzői és szomszédos jogok és díjigények érvényesítésére szolgáló, az azonos érdekek által vezérelt jogosultak által e célra önszerveződés útján, egyesületi formában létrehozott szervezet. Közvetíti a jogosultak és felhasználók között, így védve a rájuk bízott jogokat, továbbá érvényesítve a díjigényeket, függetlenül attól, hogy létrehozását törvény írja elő, vagy az a jogosultak elhatározásán alapul. A Magyarországon bevezetésre került modell a kötelező feljogosításon alapul, tehát a közös jogkezelők jogosultak anélkül beszédni a szerzők és a szomszédos jogi jogosultak részére a jogdíjat, hogy azok erre külön magánjogi meghatalmazást adnának számukra.

Az 1952-ben megalakult és 1997-ig állami szervként tevékenykedő Szerzői Jogvédelmi Hivatal felváltó ARTISJUS (a zenei és irodalmi alkotások terén) már magánszervezetként működik.⁴² A törvényi követelményeknek megfelelően egyesületi formában, önkéntes tagságon alapuló, nonprofit jellegű tevékenységet végez a többi közös jogkezelő szervezet is. A törvényben megnevezett művek és alkotások vonatkozásában országosan csak egy-egy egyesület végezhet ilyen tevékenységet. E monopólium biztosításának eszköze a kötelező nyilvántartásba vétel, melyet egyfelől a mindenkori kultúráért felelős miniszter,⁴³ másrészt a bíróságok⁴⁴ vezetnek.

E szervezetek törvényes képviselőként, saját nevükben, önállóan járnak el, tevékenységük a szerzők és szomszédos jogi jogosultak számára jogkorlátozást jelent. A közös jogkezelőt szerződés-kötési kötelezettség terheli, vagyis valamennyi jogosítást kérő felhasználóval köteles ilyen jogviszonyt létesíteni.

Legfontosabb feladataik közé az alkotások felhasználásának engedélyezése, a felhasználókkal történő szerződés kötése, jogdíj és felhasználási feltételek megállapítása, azok közzététele, jogosulti igények bírósági úton történő érvényesítése, a díjak kezelése és felosztása tartozik.⁴⁵

⁴² TATTAY i. m. 186.

⁴³ Szt. 86. §.

⁴⁴ TATTAY i. m. 185.

⁴⁵ A ma Magyarországon nyilvántartásba vett közös jogkezelők a következők:
 ARTISJUS: Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület
 HUNGART: Vizuális Művészek Közös Jogkezelő Társasága Egyesület
 FILMJUS: Filmszerzők és Előállítók Szerzői Jogvédő Egyesület
 EJI: Művészeti Szakszervezetek Szövetsége Előadóművészi Jogvédő Iroda
 MAHASZ: Magyar Hangfelvételkiadók Szövetsége
 RSZ: Magyar Reprográfiai Szövetség
 MASZRE: Magyar Szak- és Szépirodalmi Szerzők és Kiadók Reprográfiai Egyesülete
 REPROPRESS: Magyar Lapkiadók Reprográfiai Egyesülete
 Magyar Irodalmi Szerzői Jogvédő és Jogkezelő Egyesület.

5. Az üres hordozó díj megállapítása, mértéke

A magáncélú másolásokra tekintettel fizetendő üres kép- és hanghordozó díjat, annak mértékét az irodalmi és a zenei művekkel kapcsolatos szerzői jogok közös kezelését végző szervezet⁴⁶ (az ARTISJUS) állapítja meg a jelentős felhasználókkal, kereskedőkkel, importőrökkel, valamint érdekképviselői szervezeteikkel történő egyeztetés után a többi jogosult közös jogkezelőjével egyetértésben. Erről szóló jogdíjközleményét a Nemzeti Erőforrás Minisztériumba nyújtják be jóváhagyásra, majd ezt követően kihirdetik.⁴⁷

A mindenkori díj mértéke függ az adathordozó jellegétől, típusától, természetétől, s nagymértékben annak kapacitásától. Figyelembe veszik továbbá a döntés meghozatala során a piac teherbíró képességét, továbbá, hogy az évről-évre készített felmérések alapján az emberek milyen típusú hordozókra milyen tartalmakat másolnak. A díjfizetési kötelezettség más hordozókra történő kiterjesztésénél is az ARTISJUS ez utóbbi adatok alapján dönt.

A jogdíjak kiszámítása a kötelezettek bejelentésein és a vámhatóságtól jogszabály alapján az ARTISJUS által kért adatokon alapul. A díj megfizetésére kötelezettek körét a törvény egyértelműen meghatározza: A megállapított összeget megfizetni az köteles, aki a másolást lehetővé teszi, vagyis az üres kép- és hanghordozó gyártója, külföldi gyártás esetén pedig a jogszabály szerint vám megfizetésére kötelezett személy

A díjfizetés alól a törvény két kivételt enged, mégpedig az export céljából történő forgalomba hozatalra, illetve a kizárólag olyan készülékekhez használható kép- és hanghordozókra, amelyeket rendeltetésszerű felhasználás esetén nem használnak művek, előadóművészi teljesítmények, illetve hangfelvételek másolatainak magáncélú készítésére.⁴⁸

A díjat tehát közvetlenül a fent említett személyek fizetik a közös jogkezelőnek, végső soron ezt a terhet áthárítják a végső felhasználókra, ez azonban nem sérti a szabad felhasználás ingyenességét.

6. A díj felosztása

Az üres hordozó díjból befolyt összeg elosztását szintén az ARTISJUS koordinálja. A jogosultak tehát a fent említett körülményekből folyó díjigényüket csak

⁴⁶ Szjt. 20.§ (2) bekezdés.

⁴⁷ Közlemény a 2011. évi díjszabásról: http://www.artisjus.hu/opencms/export/download/felhasznaloknak/aktualis_jogdijkozlemeny_U.pdf.

⁴⁸ Szjt. 20.§ (3) bekezdés. <http://www.artisjus.hu/szerzoknek/jogdijfelosztas.html>.

közös jogkezelő szervezeteik útján érvényesíthetik, s díjukról csak a felosztás időpontját követő hatállyal, a rájuk jutó összeg erejéig mondhatnak le.⁴⁹

IV. A díj megállapításával kapcsolatos kritikák

A díj fent felvázolt szabályozási módja kapcsán több kérdés is felvetődik. Az egyik például, hogy miért kell akkor is végső fogyasztóként, a hordozó árába beépített, a szerzők kompenzációját szolgáló díjat megfizetnünk, ha azon nem letöltött, hanem saját munkánk tartalmát tároljuk, illetve másoljuk. Ehhez a kérdéshez kapcsolódik véleményem szerint az a kérdés is, hogy miért kell a szerzőnek boltban vásárolt saját művét tartalmazó hanglemeze után megfizetni ugyanezt.

Az átalány jellegű díj megfizetése és szétosztása mellet a jogalkotónak nem célja, s meglehetősen adminisztratív, szabályozási többletterhet, plusz kiadást jelentene, ha ilyen feltételek mellett mind alanyi, mind tárgyi szempontokat szem előtt tartva bizonyos fizetési mentességet, vagy esetleg közvetlen visszatérítési lehetőséget biztosítana. A társadalmi érdekeket a lehetőségekhez képest megfelelően kompenzáló, s a fent említett megoldáshoz képest költséghatékonyabb megoldás mellett szól még, hogy egy mentességet biztosító rendszer ellenőrzéseket követelne, ami túlzott beavatkozást jelentene a magánszférába.⁵⁰ A szerző számára történő közvetlen visszatérítés azért sem lehetséges, mert a díjat a közös jogkezelő felé nem ő, hanem a forgalmazó fizeti meg, így visszaigénylésre is legfeljebb ez volna jogosult.

A hatályos megoldás tehát magában hordja olyan esetek potenciális lehetőségét, amikor a hordozó utáni díj megfizetése egyébként nem volna indokolt. Az átalány jelleg, mint ahogyan azt elnevezése is mutatja, figyelmen kívül hagyja az egyes hordozók utóéletét, valamint azt is, hogy ki mennyit és milyen minőségben másol, így tehát ugyanolyan mértékű díjat fizet, aki egyáltalán nem, és az is, aki az átalánnyal a kompenzációt szolgáló mértéknél többet másol.

Az 1990-es évek közepén, mikor az üres audio- és videokazetták után a CD-re is kivetették a díjfizetési kötelezettséget, a már akkor nagyszámban eladott hordozó fogyasztói ára hirtelen megnőtt, csökkentve az iránta tanúsított legális piaci kereslet mértékét. Ezzel párhuzamosan, megnőtt az alacsonyabb díjat megállapító országokból történő vámkezelés, vagy anélkül illegálisan hazánkba szállított, illetve az egyéb szürke- vagy feketegazdaságból származó üres hordozók iránti érdeklődés, csorbítva a szabályozás hatékonyságát, a díj rendeltetését.⁵¹

⁴⁹ Szjt. 20. § (7) bekezdés.

⁵⁰ Inforum – interjú Dr. Tóth Péter Benjammal: <http://www.inforum.org.hu/informacios-tarsadalom/jogdijkeringo/>.

⁵¹ <http://quart.hu/cikk.php?id=3655> Inforum-interjú uo.

A jelentős különbségek csökkentése, így a tagállami szabályozások közelítése, a belső piac egységesítése, valamint a szerzők védelme érdekében alkotta meg az Unió a 2001/29/ EK irányelvet. E kereteken belül, a szerzőnek járó „mértányos díj” megkötésen túl az illetékes közös jogkezelőnek (Magyarországon az ARTISJUS) saját hatáskörében és a törvényben meghatározott feltételek mellett lehetősége van e díj mértékének megállapítására, mely jelenleg európai viszonylatban átlagosnak mondható, egyes országokkal összevetve, melyek közt meglehetősen közelieket is találunk (és a vásárlói szokások fényében) azonban meglehetősen magas. Így a közösségen belül az áru szabad mozgásának (vámellenőrzés hiányának és a rövid szállítási távolság) lehetőségét kihasználva nagymennyiségű, a magyar hatóságoknak felé díjfizetést nem teljesítő, ún. szürkegazdaság csábít egyre több érdeklődőt magához. A kieső díjbevételek pedig felosztáskor a szerzők és szomszédos jogi jogosultak zsebében mutat szignifikáns hiányértéket, nem meglepő tehát, hogy ennek következtében e jogosultak hangot adtak nemtetszésüknek.

Természetesen a bemutatott probléma kezelése előtt nem áll tétlenül a jogkezelő, a megoldást a díjigény szigorú érvényesítésében látja, melyet a magyar piacra szállított hordozók tekintetében (feltehetően más hatóságokkal együttműködve), ezeknek a rendszerbe vonása, a díj megfizetésének kikényszerítése révén lát megvalósíthatónak, törekszik továbbá arra, hogy a díjak bizonyos mértékű (bár igen minimális) csökkentésével a fogyasztók belföldi forrásból is beszerezhessék ésszerű áron a hordozók túlnyomó részét.⁵²

A nyomkövethetőség és a könnyebb ellenőrzés céljára, a jogdíjbefizetés igazolására vezették be a matricás rendszert, melynek lényege, hogy az importőr az üres CD/DVD ország területére történő behozatalakor bejelenti e hordozók mennyiségét, s egyéb, a jogdíj mértékének megállapításához szükséges adatokat, majd e díj megfizetését követően hologramos matricával ellátja azokat, igazolva forgalmazásuk jogszerűségét. A matrica előállításának költségeit az Artisjus állja, így ez nem jogdíjnövelő tényező.⁵³

Az ARTISJUS az üres hordozó díjak megállapításakor figyelembe veszi azokat az évente készített felméréseket, melyeket a fogyasztók körében évente készítenek abból a célból, hogy nyomon kövessék a többszörözési szokásokat, ezek között azt is, hogy milyen jellegű műveket milyen adathordozókra másolnak. Ilyen megfigyelések eredményeképpen bővítik időről időre a díjfizetési kötelezettség alá tartozó eszközök körét. Az tehát – annak fényében, hogy zene, film, vagy egyéb alkotás többszörözésére, rögzítésére és lejátszására alkalmas eszközök –, hogy a kazetták, CD-k DVD-k stb. után jogdíjat kell fizetni, érthető. Az is, hogy navigációs készülékekre, vagy háztartási robotgépekre ez a

⁵² Quart. uo.

⁵³ SZINGER-TÓTH i. m. 253.

kötelezettség alkotás – többszörözési lehetőségeik hiányára tekintettel – nem áll fenn. Bizonyos multifunkcionális készülékek esetén (melyeknek egy része díjfizetés alá tartozik ugyan) azonban a helyzet nem ilyen egyszerű. Gondoljunk csak arra, hogy pl. a mobiltelefonokon keresztül a telefonbeszélgetéseken túl már igen sokrétű szolgáltatáshoz juthatunk.

A felhasználói oldal részéről fogalmazódott meg az a már említett probléma, hogy a jogosultak szélesedő köre alkalmaz olyan technikai védelmi intézkedéseket, amelyek a jogszerű másolásokat is lehetetlenné teszik. Újabb kérdés tehát, hogy a szabad felhasználások csak akkor adnak-e jogi lehetőséget a felhasználásra, ha erre a felhasználónak megvan a technikai lehetősége, vagy általános alanyi jogot jelentenek? Jelenleg az első válasz jelenik meg a szabályozásban és a gyakorlatban.

V. DRM – megoldások

A digitális változások állította kihívásokra nyújtott válaszlehetőségek közül az egyik legismertebb a hagyományos közös jogkezelés (fentebb már említett) digitális jogkezeléssel (DRM) történő felváltása. „A DRM fogalma alá szélesebb értelemben olyan, a digitális tartalomhoz kapcsolódó technológiákat és/ vagy eljárásokat lehet sorolni, amelyek lehetővé teszik a digitális mű azonosítását, és/ vagy a műhöz fűződő jogok kezelését, a tartalom felhasználásának szabályozását, a jogdíjak megfizetését, a felhasználók magatartásának nyomon követését, és a jogok érvényesítését.”⁵⁴ A gyakorlatban ezek a technológiák/ eljárások kapcsolódhatnak akár a hordozókhoz, akár a tartalomhoz, felhasználási folyamatokhoz.⁵⁵ E megoldások alkalmazásával a szerzők és szomszédos jogi jogosultak közvetlen módon ellenőrizhetik műveik felhasználását, maguk határozhatják meg, hogy pl. hány alkalommal, mennyi ideig legyen használható.

A DRM megoldások alkalmazása által felvetett lehetőségek jelentősége abban áll, hogy a digitális műfelhasználások körében – egyes vélemények szerint – felválthatja a hagyományos közös jogkezelést. Ehhez természetesen szüksége-

⁵⁴ CSERBA VERONIKA-MUNKÁCSI PÉTER: *Lehetőség az önszabályozásra? A DRM- megoldások hatása a nemzetközi szerzői jogi közös jogkezelés gyakorlatára – Fehér könyv a szellemi tulajdon védelméről*. 2007, 156. Másodlagos hivatkozás: Current Developments in the Field of Digital Rights Management. WIPO, SCCR/10/2 Rev.; a DRM fogalmi, funkcionális problémaköréről, valamint GYENGE ANIKÓ – BÉKÉS GERGELY: A Digital Rights Management szerzői jogi természetéről. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle* 1.(111.) évf. 1. sz. 2006. február, 42.

⁵⁵ Néhány új, a DRM-hez kapcsolódó megoldás:
– Művek egyenkénti megvásárlása és letöltése.
– Előfizetési szolgáltatások.
– Interaktív televíziós szolgáltatások.
– Online kölcsönzés
(CSERBA-MUNKÁCSI i. m. 157.).

sek bizonyos, meghatározott feltételek fennállása, nevezetesen, hogy minden művet ellássanak hatásos műszaki intézkedéssel; lehetővé kell tenni a kölcsönös átjárhatóságot a különböző technikai megoldások között; végül: „ezekhez a művekhez maximálisan azon az áron kell hozzájuttatni a felhasználókat, amennyi-be a díjigény fenntartásával kerül a művek felhasználása”⁵⁶

Azt, hogy ezek a feltételek mikor, vagy egyáltalán teljesülnek-e majd, illetve, hogy ennek nyomán a jogkezelésben e váltás bekövetkezik-e, bizonyosan megjósolni nem lehet. Az azonban tagadhatatlan, hogy e megoldások több előnye között említhetjük a *digitális engedélyezést*, továbbá a művek azonosíthatóságát és a *felhasználás nyomon követhetőségét* (vízjel).

Gyakori kritika e megoldásokkal szemben, hogy nem nyújtanak teljes körű és mértékű biztonságot az ellenintézkedések, hatásos műszaki intézkedések megkerülése ellen, ezáltal „hatásosságuk” megkérdőjelezhető. Ezenkívül jelenleg a fogyasztók nincsenek felkészülve az említett megoldások adta lehetőségek igénybevételére, s ezért gyakran inkább a nem jogtisztta műfelhasználásokhoz térnek vissza, hiszen a műszaki berendezések még nem kompatibilisek. Erre válasz lehetne mind az ilyen eljárásokat támogató készülékek kialakítása, mind pedig a kölcsönös átjárhatóság biztosítása.⁵⁷ Szükséges azonban megjegyezni, hogy a DRMS keretében történő felhasználói díjfizetések indokolttá teszik, hogy más úton tőlük ugyanazért a felhasználásért további díjat beszedni – a kettős fizetési kötelezettség elkerülése érdekében – ne lehessen, így üres hordozói díjat sem. E problémára megoldás azonban – véleményem szerint – csak a DRMS széleskörű, csaknem kizárólagos mértékű térnyerésével adható, mindaddig viszont e tényező sokkal inkább ellene hat, azzal együtt, hogy minden egyes másolást azonban – egyelőre – lehetetlen beazonosítani, s ehhez fűzni valamilyen jogkövetkezményt.

VI. Alternatívák

Amint azt láttuk, az üres hordozó díj messze nem nyújt, s nem is nyújthat tökéletes megoldást az alkotó és felhasználó között fennálló érdekek kiegyenlítésére. A felhasználó számára a széleskörű, szabad felhasználás, minél kisebb díjfizetési kötelezettség, az alkotó számára ezzel szemben a minél nagyobb mértékű ellentételezés előnyös.

Az alternatív kompenzációs modellek többségének közös vonása, hogy a felhasználók egy bizonyos összeg megfizetése fejében nem kereskedelmi célú

⁵⁶ Másodlagos hivatkozás CSERBA–MUNKÁCSI i. m. 160.

⁵⁷ Ez a fogyasztók számára azt jelenti, hogy minden fajta készülékről tudnak használni letöltésen alapuló szolgáltatást; tartalomkészítőknek pedig, hogy nem kötöttek egyetlen terjesztési csatornához.

felhasználásra és így szabadon letölthetnek bármilyen tartalmat. Az említett díj lehet külön fizetendő összeg is, de beépülhet a szoftverek, hardverek árába, az internetes előfizetés díjába.

Utóbbiak nem tükröznék, s nem is aránylanának megfelelően a tényleges többszörözésekhez, így ebben az esetben még élesebben állna elő az a sérelmesnek tartott helyzet, hogy ugyanannyit fizet az is, aki egyáltalán nem, s az is, aki a díj mértékéhez viszonyítva lényegesen többet másol. Hozzáteszem, hogy egy ilyen megoldás esetén valószínűleg bizonyos érdekeltek mentesség igényével lépnének fel, hiszen több olyan internet- felhasználó csoport létezik, amely nagy valószínűséggel nem a fent említett célra használja kapcsolatát a világhálóval. Gondoljunk csak a bíróságok, ügyvédségek dolgozóira, akiknek munkájukhoz elengedhetetlen az internethasználat, tevékenységük azonban aligha támaszthat díjigényt alkotások jogosultjaival szemben. A kivételek biztosítása pedig nagymértékben átláthatatlanná tenné e rendszert.

A másolóeszközökre kivetett díj annyiban tűnik jó kezdeményezésnek, hogy ez valóban a többszörözés tényéhez kapcsolódik, így elkerülhető a fizetési kötelezettség olyan személyekre hárítása, akik ténylegesen nem másolnak. Hátránya egyrészt, hogy az egyszeri, nagyobb mértékű díj nem tükrözi megfelelően az ezzel végzett többszörözési tevékenység mennyiségét, sem a rajra átfutó mű értékét vagy minőségét. Másrészt az egyszeri díjbevétele nem biztosít megfelelő kompenzációt a jogosultaknak, de egy rendszeresen fizetendő díj esetében is probléma a tevékenységgel szemben fennálló értékaránytalansága, valamint, hogy nem ad támpontot az elosztási mutatók megállapításához, így a torz arányszámok méltánytalan elosztásra adnának lehetőséget.

A francia DADVSI⁵⁸ egyik tervezete is tartalmazott egy kompenzációs rendszeren alapuló elgondolást, az ún. „globális licenciat”, mely a fájlcseré tiltása helyett annak legalizálását támogatta. Tette mindezt akként, hogy e lehetőségre egy opcionális díj megfizetése mellett kerülhetett volna sor amely szintén az internetes díj részét képezte volna.⁵⁹

VII. Következtetések

Véleményem szerint a védekezés helyett az ösztönzés taktikája célravezetőbb lenne. Az érdekorientáltság szükségszerű velejárója a napjainkban is ható tulajdoni személetnek, s míg az alkotásokat illetően ez az uralkodó hozzáállás, a jogalkotó viszonyítási pontja is szükségszerűen ehhez kell, hogy igazodjék. Másrészt úgy vélem, itt is helytálló az a mondas: „*Ha ellene vagy, mellette*

⁵⁸ Loi no 2006-961 du 1er août 2006 relative au droit d’auteur et aux droits voisins dans la société de l’information.

⁵⁹ CSERBA–MUNKÁCSI i. m. 164.

vagy”. Vagyis minél inkább próbáljuk megakadályozni a jogszerűtlen másolásokat, minél szűkebbre szabjuk a kereteket, annál jobban ösztönözzük a felhasználókat új kiutak keresésére, s mint ahogyan azt a jelen helyzet is mutatja, az érdek megtalálja a maga útját.

Meglátásom szerint olyan internetes webhelyeket vagy online áruházakat kellene létrehozni, amelyek a fenti kívánalmakat az egyéb lehetőségeknél lényegesen kedvezőbb feltételek mellett biztosítanák, széles felhasználói kört vonzva magukhoz. Ilyen vonzerő lehetne pl. olyan művek elérhetővé tétele, melyek másutt nem találhatók meg, s a széles választéknak köszönhetően a felhasználó a többi, általa megszerezni kívánt tartalmakat is e helyről szerezne be. De alapulhat előnye a gyorsaságán, könnyebb keresési lehetőségein, vagy egyéb kreatív megoldásokon is. A felhasználói oldalról támasztott legmeghatározóbb követelmények, körülmények felderítésére lehetőség volna pl. közvélemény- vagy piackutatók segítségével, mint ahogyan ezt más célra az ARTISJUS alkalmazza is. Az oldal elérhetőségének és használatának követelménye lehetne valamilyen regisztráción alapuló díjfizetés, mely a másolással arányos megfizetése érdekében pedig a felhasználónévhez rögzített többszörözést követő kódok gyakorisági mutatói szolgálhatnának alapul. A díj lehetőség szerint alacsony összegével biztosíthatná a felhasználók érdekeltségét, széles körét, s az összességében nagyobb bevételből a jogosultak megfelelő és méltányos ellentételezéshez juthatnának. Sőt, alternatívaként felvethető egy olyan megoldás is, amely a fent említetteken túl a felhasználó által további felhasználó bevonásával, szolgáltatások népszerűsítésével, jutalékszerű részesedést biztosítanak e tevékenységükért cserébe.

Ám legyen a megoldásra szánt rendszer részleteiben bármennyire is a vázoltaktól eltérő, legfontosabbnak annak szem előtt tartását tartom, hogy a tiltás eszközét a hatékonyabb ösztönzés váltsa fel.